

تأثیر داستان حی بن یقظان ابن طفیل بر داستان نویسی در غرب

حیب کشاورز

استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه سمنان

Email:hkeshavarz@semnan.ac.ir

چکیده:

رمان رابینسون کروزو یکی از معروفترین رمان‌های انگلیسی است و زندگی شخصی را به تصویر می‌کشد که تنها در جزیره‌ای دور افتاده زندگی می‌کند، این داستان شباهت‌های زیادی با داستان حی بن یقظان اثر معروف ابن طفیل دارد، به احتمال زیاد، دوفو در نگارش رمان خویش تحت تأثیر داستان حی بن یقظان قرار داشته است. ترجمه انگلیسی داستان حی بن یقظان تنها چند سال قبل از نگارش رمان رابینسون کروزو، به چاپ رسید و مورد توجه بسیاری از ادبای غربی قرار گرفت. تأثیرپذیری دوفو از ابن طفیل، در همه جای داستان او قابل مشاهده است. اما بین این دو داستان تفاوت‌هایی وجود دارد که ممکن است این تأثیرپذیری را کمرنگ کند. تفاوت این دو داستان در این است که ابن طفیل نگاهی عرفانی و فلسفی دارد، اما دوفو نگاهی کاملاً مادی دارد. همچنین قهرمان داستان در رمان رابینسون کروزو زمانی که وارد جزیره ناشناخته می‌شود بیست سال دارد، اما قهرمان داستان حی بن یقظان از روزهایی ابتدایی تولد به جزیره ناشناخته پا می‌گذارد. البته باید گفت این تفاوت‌ها نمی‌تواند باعث شود که تأثیرپذیری دوفو را انکار کنیم بلکه دلیل تفاوت‌های این دو داستان نوع نگاه متفاوت دو نویسنده است، چون دوفو یک نویسنده اروپایی با دید مادی است و طبیعی است که داستان او نیز مادی باشد و با خیال‌پردازی‌های ابن طفیل که یک نویسنده شرقی و مسلمان است، متفاوت باشد.

کلید واژه‌ها: حی بن یقظان، ابن طفیل، رابینسون کروزو، دنیل دوفو

مقدمه:

داستان حی بن یقظان اثر ابن طفیل، از جمله داستان‌هایی است که از محدوده کشورهای عربی و اسلامی خارج شده و وارد کشورهای دیگر به ویژه کشورهای اروپایی شده است. این داستان از جمله نخستین داستان‌هایی است که به زبان‌های اروپایی ترجمه شد و بسیاری از داستان‌نویسان غربی تحت تأثیر این داستان قرار گرفتند. از جمله بالتازار گاراسیان در داستان ناقدان که در سال ۱۶۵۱ به چاپ رسید. همچنین رمان رابینسون کروزو که در این مقاله مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

داستان رابینسون کروزو که در غرب و شرق جهان دارای شهرت بسیاری است، شباهت‌های زیادی با داستان حی بن یقظان دارد. قهرمان در هر دو داستان تنها و بی‌یاور پای به یک جزیره دورافتاده می‌نهد که هیچ انسانی در آن زندگی نمی‌کند و قهرمان داستان باید به تنهایی مشکلات خود را مرتفع سازد. در هر دو داستان، در طول داستان شخصی دیگر نیز به جزیره پای می‌نهد و در نهایت در هر دو داستان قهرمان داستان از جزیره خارج می‌شود.

پیشینه تحقیق:

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

تا کنون مسأله تأثیرپذیری رمان نویسان غربی از ابن طفیل توسط بسیاری از ادبای شرقی و غربی مطرح شده است، اما بیشتر آن‌ها تنها اشاراتی مختصر در کتاب‌های خود به این مسأله داشته‌اند. «گوتیه» نخستین کسی بود احتمال ارتباط داشتن داستان حی بن یقظان با رمان رایینسون کروزو را در سال ۱۷۱۹ مطرح کرد. همچنین دی بوئر در دایره المعارف اسلامی و ذیل ماده ابن طفیل اعلام کرد که رایینسون کروزو و حی بن یقظان با یکدیگر ارتباط دارند ولی کروزو یک شخصیت مادی است و حی یک شخصیت عرفانی و تأملی است.

در بین محققان عرب نیز برخی، مسأله تأثیرپذیری دوفو از ابن طفیل را مطرح کرده‌اند که برای مثال می‌توان به مدنی صالح اشاره کرد که در تحقیق خود که در مقدمه داستان حی بن یقظان اثر ابن طفیل چاپ کرده، این بحث را مطرح کرده است.

سوالات تحقیق:

آیا رساله حی بن یقظان در ادبیات داستانی اروپا تأثیری داشته است؟

آیا دنیل دوفو در نگارش رمان رایینسون کروزو تأثیرپذیر از ابن طفیل بوده است؟

فرضیه‌ها:

رساله حی بن یقظان تأثیر بسیار زیادی در ادبیات داستانی اروپا دارد.

رساله حی بن یقظان یکی از مهم‌ترین منابع دنیل دوفو در نگارش رمان رایینسون کروزو بوده است.

قبل از اینکه به بررسی داستان حی بن یقظان بپردازیم ابتدا به بیان مختصری از زندگی و آثار ابن طفیل پرداخته و در ادامه به بررسی داستان حی بن یقظان خواهیم پرداخت.

بررسی داستان حی بن یقظان:

این داستان یکی از مشهورترین داستان‌های فلسفی است که با تغییراتی توسط بسیاری از ادبای اسلامی مانند ابن طفیل^۱، ابن سینا و سهروردی به رشته تحریر در آمده است. در این بخش مقاله به معرفی این داستان می‌پردازیم.

موضوع داستان حی بن یقظان از مهم‌ترین مسائل و مباحثی است که تا کنون بشر با آن روبه‌رو بوده است. با مطالعه این داستان، ابتدا تصور می‌شود که رساله پیرامون خلقت اولیه انسان و چگونگی رشد و نمو اوست، اما با تأمل در می‌یابیم که داستان، نه تنها انسان بلکه تمام کائنات را از جماد و نبات گرفته تا حیوان و ستارگان، مورد بررسی قرار داده است. «عرب، ۱۳۹۱: ۱۰۴»

فلسفه در اندلس پیشرفت زیادی نداشت و فیلسوفان جایگاه بالایی در جامعه نداشتند و به همین دلیل تألیف کتاب در زمینه‌های فلسفی بسیار سخت بود، چون اگر شخصی فلسفه می‌دانست و مردم آگاه می‌شدند او را ملحد می‌دانستند، از این

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

رو ابن طفیل عقاید فلسفی خود را در قالب داستان حی بن یقظان بیان نموده تا مورد مؤاخذه قرار نگیرد. «شعکة، ۱۹۸۶: ۶۸۷»

نمی‌توان گفت که ابن طفیل برای نخستین بار موضوع پرورش انسان به این شکل را مطرح کرد، بلکه این مسأله بارها در اسطوره‌ها و داستانهای عربی و غیر عربی آمده است. برای مثال در اسطوره بت و پادشاه و دخترش شباهت بسیاری با داستان حی بن یقظان وجود دارد. «الیومی، ۱۹۸۰: ۱۴۸»

«امیل گارسیا» معتقد است که داستان حی بن یقظان و داستان نویسنده اروپایی گاراسیان هر دو برگرفته از اسطوره‌ای یونانی است که مربوط به اسکندر است. «شمس الدین، بی تا: ۱۵»

خلاصه آن این است که زمانی که اسکندر در پی فتوحات خود به جزیره ای به نام آرین می‌رسد به مجسمه‌ای را می‌بیند که روی آن داستان صاحب مجسمه چنین روایت شده است و این که صاحب این مجسمه نوه یکی از پادشاهان بوده که مادرش بعد از وضع حمل از ترس رسوا شدن او را به دریا می‌افکند و امواج او را به جزیره ای دوردست می‌رساند و کودک با کمک یک آهو رشد می‌کند. زمانی که به سن بلوغ می‌رسد پدرش که وزیر بوده به آن جزیره تبعید می‌شود و فرزندش را می‌بیند اما پی نمی‌برد که این فرزند خودش است و سپس به کمک یک کشتی از آن جزیره نجات پیدا می‌کنند. همچنین ابن سینا نیز قبل از ابن طفیل در دو داستان حی بن یقظان و سلامان و ابسال به این مسأله می‌پردازد. «ابن طفیل، ۱۹۷۴، ۲۱»

اما باید گفت که ابن طفیل نخستین کسی است که به این داستان فضای فلسفی می‌بخشد و از آن در راستای نشان دادن ارتباط انسان با خدا بهره می‌گیرد. ابن طفیل خود نیز معترف است که در نگارش این داستان تحت تأثیر ابن سینا بوده است. «أمین، ۱۹۵۲: ۱۳۵»

ابن طفیل دو روایت در مورد تولد حی بن یقظان آورده‌است، نخستین آن یک تولد طبیعی را روایت می‌کند و می‌گوید: که پادشاهی مانع ازدواج خواهرش می‌شد چون معتقد بود کسی هم شأن او نیست و این دختر به شکل پنهانی با مردی به نام یقظان ازدواج کرد و صاحب فرزندی شد که نام او را حی نهاد و او را در تابوتی قرار داد و آن را در دریا رها کرد. «حمود، ۲۰۰۰: ۱۶» و این تابوت در جزیره ای دورافتاده به نام وقواق پهلو گرفت و یک آهو که بچه‌های خود را از دست داده بود به او شیر داد و او را بزرگ کرد.

روایت دوم روایتی از تولدی غیر طبیعی است و این گونه است که حی بن یقظان از خاکی که در جزیره وقواق تخمیر شده به وجود می‌آید و یک آهو آن را بزرگ می‌کند. «ابن طفیل، ۱۹۷۴، ۸»

حی به کمک این آهو رشد می‌کند، اما با عقلی که خداوند به او داده پی به حقایق بسیاری می‌برد و بسیاری از نیازهای خود را به تدریج و به ویژه بعد از مرگ آهو، برطرف می‌سازد. او به تدریج متوجه می‌شود که تفاوت عمده‌ای با حیوانات دارد و آن روحی است که از آن بهره می‌برد و حیوانات از آن بی‌بهره‌اند.

در ادامه حی بن یقظان با شخصی به نام آسال آشنا می‌شود، آسال مردی دیندار است که خسته از بی‌دینی مردمان شهر خود به جزیره پناه آورده و بعد از آشنایی با حی بن یقظان به او خواندن و نوشتن را آموزش می‌دهد و از او می‌خواهد که با هم به شهر بروند تا مردم را به سوی خداوند فراخوانند اما موفق نمی‌شوند و هر دو برای گوشه نشینی و عبادت به جزیره باز می‌گردند.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

بررسی داستان روبنسون کروزو

دنیل دوفو داستان روبنسون کروزو را بین سالهای ۱۷۱۵ و در حالی که بیش از شصت سال داشت، به رشته تحریر درآورد. «سمعان، ۱۹۹۴: ۱۳» این داستان بلافاصله بعد از چاپ مورد توجه قرار گرفت به شکلی که در طول چهار ماه، چهار بار تجدید چاپ شد و دوفو بیشتر شهرت خود را مدیون این کتاب و دیگر کتاب‌هایش با این عنوان است. «دوفو، ۲۰۰۲: ۷»

رابینسون کروزو اولین داستان بلند و واقع‌گرایانه ادبیات انگلستان به شمار می‌رود... این داستان، داستان نویسی را در قرن هجدهم دگرگون ساخت و الگویی برای داستانهای نثرگونه بعدی شد. «دوفو، ۱۳۷۴، ۱۲»

ا) چگونگی ارتباط ادبیات شرق و ادبیات غرب

قبل از پرداختن به مسأله تأثیر حی بن یقظان در ادبیات داستانی اروپا، به بررسی راه‌های ارتباط بین ادبیات شرق و ادبیات اروپا و همچنین ترجمه‌های رساله حی بن یقظان به زبان‌های اروپایی، می‌پردازیم و سپس تأثیر این داستان در ادبیات داستانی اروپا را مورد توجه قرار خواهیم داد.

ارتباط بین ادبیات غرب و ادبیات شرق به گذشته بسیار دور بر می‌گردد و حمله اسکندر را می‌توان اوج این ارتباط در گذشته دانست، اما این ارتباط بعد از ظهور اسلام و شکل‌گیری امپراطوری اسلامی، بسیار بیشتر شد. که اوج این ارتباط بعد از اسلام جنگ‌های صلیبی است. «ندا، ۱۹۹۱: ۲۴۹»

اندلس اسلامی را می‌توان شاهراه انتقال ادبیات اسلامی و شرقی به اروپا دانست، اروپایی‌ها از طریق اندلس نه تنها با ادبیات اندلس آشنا شدند بلکه ادبیات غرب جهان اسلام را نیز از این طریق منتقل کردند و حتی ادبیات یونان را نیز که طول قرون وسطی از بین رفته بود اما ترجمه آن به زبان عربی هنوز باقی مانده بود را به زبان‌های اروپایی برگرداند. «مزهرا، ۲۰۰۸: ۲۳۰»

بعد از این دوره اروپایی‌ها، به شرق شناسی روی آوردند و مؤسسات و دانشگاه‌های زیادی در شرق شناسی ایجاد کردند که در این زمینه پیشرو بود و مؤسسه ای را به سرپرستی سلویستر دی ساسی تأسیس کردند، سپس در انگلیس و دیگر کشورهای اروپایی نیز موج شرق شناسی گسترش یافت و بسیاری از آثار جهان اسلام به زبان‌های اروپایی ترجمه و منتشر شد. «ندا، ۱۹۹۱: ۲۵۱»

در قرون وسطی تمدن اسلامی در اوج خود بود اما از طرف دیگر تمدن غربی در تاریخ‌ترین دوران خود به سر می‌برد، مسلمانان در آن دوره در اسپانیا که آن را اندلس می‌نامیدند تمدن باشکوهی داشتند و از طرف دیگر با تمدن غربی نیز در ارتباط بودند، از این رو بدون شک علما و ادبای قرون وسطی در غرب با علما و ادبای اسلامی در اندلس در ارتباط بوده و تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفته‌اند. ارتباط آنها با اندلس یا به وسیله مسافرت و یا مطالعه کتب منتشر شده مسلمانان بود. «حمود، ۲۰۰۰: ۱۵»

ج) ترجمه داستان‌های بن یقظان به زبان‌های غربی

از قرن هفدهم میلادی، توجه به زبان عربی و ادبیات آن شدت بیشتری به خود گرفت و بسیاری از دانشمندان غربی به ترجمه و انتقال ادبیات و علوم مسلمانان به زبان‌های خود کردند. ادبای غربی نیز توجه زیادی به ترجمه و چاپ داستان‌های شرقی کردند و داستان‌های زیادی به زبان‌های اروپایی چاپ شد که مهم‌ترین آن را می‌توان داستان هزار و یک شب دانست که این داستان تأثیر بسیار عمیقی بر ادبیات غرب داشت، به ویژه اینکه بعد از ترجمه این داستان ادبای غربی توجه بیشتری به عنصر خیال کردند و حتی عده‌ای معتقدند ظهور مکتب رومانتیک تحت تأثیر شرق و به ویژه داستان هزار و یک شب بوده است. «السامرائی، ۱۹۸۲: ۹۰»

«ادوارد بوکوک» استاد دانشگاه آکسفورد یکی از نسخه‌های عربی داستان‌های بن یقظان را به دست آورد و به فرزندش که همان‌امش نیز بود پیشنهاد داد آن را به زبان لاتین ترجمه کند و به همراه متن عربی، آن را چاپ کند. او نیز این کار را پذیرفت و این کتاب در سال ۱۶۷۱ به چاپ رسید. «صالح، ۱۹۸۰: ۱۴۹»

با چاپ این ترجمه، توجه غربی‌ها به ابن طفیل و داستان‌های بن یقظان دوچندان شد و جرج کیث از آنجا که عربی نمی‌دانست، این داستان را از ترجمه لاتین آن که توسط بوکوک نوشته شده بود به زبان انگلیسی برگرداند و این کتاب در سال ۱۶۷۴ با مقدمه‌ای که در آن مترجم، به ستایش ابن طفیل پرداخته است چاپ شد. «همان: ۱۵۰»

در سال ۱۷۰۸ سیمون اوکلی نیز با تکیه بر متن عربی که بوکوک به همراه ترجمه لاتین آورده بود اقدام به ترجمه داستان‌های بن یقظان کرد. «ابن طفیل، ۱۹۷۴: ۳۸»

این داستان تنها به زبان انگلیسی یا لاتین ترجمه نشده است، بلکه به بیشتر زبان‌های زنده اروپایی ترجمه شده است که از آن جمله می‌توان به زبان‌های هلندی، آلمانی، اسپانیایی و فرانسوی اشاره کرد. «ابن طفیل، ۱۹۷۰: ۱۴»

ب) تأثیر داستان‌های بن یقظان در ادبیات داستانی اروپا

داستان‌های بن یقظان در اروپا بسیار شهرت یافت و به ویژه در قرن هجدهم و نوزدهم میلادی مورد توجه فیلسوفان غربی قرار گرفت و بسیاری از ادبای اروپایی به ویژه رومانتیک‌ها تحت تأثیر این داستان قرار گرفتند. «هلال، ۱۹۶۲: ۲۴۱»

تأثیرگذاری این داستان در اروپا به حدی بود که در سال ۱۷۷۹ گروهی از مسیحیان گرد هم آمدند و قانونی تصویب کردند که به موجب آن چاپ و انتشار داستان‌های بن یقظان و موارد مربوط به آن ممنوع است. «ابن طفیل، ۱۹۷۴: ۳۱»

قبل از این که مسأله تأثیرپذیری یا عدم تأثیرپذیری دنیل دوفو از داستان‌های بن یقظان را مورد بررسی قرار دهیم، به نقاط تشابه و تفاوت این دو داستان اشاره می‌کنیم تا با بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو داستان بتوانیم میزان تأثیرپذیری دنیل دوفو از داستان‌های بن یقظان را بدانیم.

۱- شباهت‌های دو داستان

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

این دو داستان، شباهت‌های بسیار زیادی با هم دارند و این شباهت‌ها به اندازه‌ای است که برخی با توجه به همین شباهت‌ها، این‌گونه نتیجه‌گیری کرده‌اند که دنیل دوفو در نگارش رمان خود، از داستان حی بن یقظان ابن طفیل تأثیر پذیرفته است. اما کاملاً واضح است که به صرف وجود برخی تشابهات و بدون در نظر گرفتن سایر شرایط، نمی‌توان رأی به تأثیر پذیری نویسنده‌ای از دیگری داد.

هر دو داستان مورد نظر ما فضای مشابهی دارند، در هر دو داستان مردی تنها در یک جزیره دوردست زندگی می‌کند که می‌خواهد اطراف خود را بشناسد و نیازهای خود را برآورده سازد. همچنین در هر دو داستان یک شخص وجود دارد که بعد از استقرار شخصیت اصلی داستان در جزیره، وارد می‌شود. «حمود، ۲۰۰۰: ۲۱»

هر دو نویسنده در داستان خود به دنبال آموزش دادن هستند با این تفاوت که ابن طفیل به دنبال آموزش‌های دینی و فلسفی است و از رهگذر این داستان می‌خواهد خدانشناسی را آموزش دهد، اما دوفو به دنبال تربیت جوانان است و از آنها می‌خواهد که در زندگی به نصایح پدر و مادر خود گوش دهند و در غیر این صورت مانند رابینسون کروزو از ناکجا آباد سر در می‌آورند و پشیمان خواهند شد. «همان: ۲۱»

همچنین هر دو نویسنده شخصیت خود را در داستان خویش به ودیعه می‌گذارد. و به نوعی هر دو داستان تبلور شخصیت نویسندگان آن است. برای مثال حی در داستان ابن طفیل، یک فیلسوف است که در پی شناخت خود و خدای خود است و این ویژگی‌ها دقیقاً ویژگی‌های خود ابن طفیل است، از طرف دیگر رابینسون کروزو نیز یک شخص ماجراجوست که به دریانوردی علاقه دارد و دوفو نیز چنین ویژگی‌هایی دارد و علاقه فراوانی به دریانوردی دارد.

۲- تفاوت‌های دو داستان

این دو داستان علی‌رغم مشابهت‌های زیاد با یکدیگر که در بخش قبل ذکر شد، تفاوت‌های نیز با هم دارند. از این رو برخی با در نظر گرفتن این تفاوت‌ها، مسأله تأثیرپذیری داستان حی بن یقظان در داستان رابینسون کروزو را رد می‌کنند. در ادامه به بررسی تفاوت‌های موجود بین این دو داستان خواهیم پرداخت.

همان‌طور که قبلاً اشاره کردیم بین این دو داستان تفاوت‌های نیز وجود دارد. برای مثال یک تفاوت عمده بین این دو داستان، معنوی بودن داستان ابن طفیل و مادی بودن داستان دوفو است، و این تفاوت ناشی از تفاوت فکر و اندیشه این دو مؤلف است، داستان دوفو کاملاً مادی است و هیچ‌نگاهی به ماوراء ندارد. دوفو فقط به مسائل مادی می‌پردازد و به شرح مسائلی می‌پردازد که رابینسون چگونه نیازهای مادی خود را برطرف می‌کند. اما ابن طفیل در داستان خود بیشتر به ماوراء می‌پردازد و مسائل مادی در فرع قرار می‌گیرد.

توجه به روح و ماوراء در جای‌جای داستان حی بن یقظان دیده می‌شود، برای مثال بعد از مرگ آهو، حی بن یقظان اقدام به تشریح بدن آن می‌کند تا ببیند چه عضوی از بدنش کم شده که باعث مرگش شده است، اما متوجه می‌شود که چیزی از اعضای بدنش کم نشده و تنها چیزی که مرگ از آهو گرفته است، روح و عواطف است و از اینجاست که حی بن یقظان به وجود روح پی می‌برد. «حمود، ۲۰۰۰: ۱۷»

رابینسون کروزو در داستان دوفو، جوانی بیست ساله است که علی‌رغم میل پدر و مادرش عازم ماجراجویی در دریاها می‌شود، اما در میانه راه کشتی غرق می‌شود و تمام همراهانش کشته می‌شوند و از یک جزیره دوردست سر در می‌آورد که

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

هیچ انسانی در آن ساکن نیست. او از بقایای کشتی، خانه ای ساده درست می کند و با چند دانه گندم را به صورت تصادفی پیدا می کند و آنها را می خورد.

قهرمان داستان ۲۸ سال در جزیره باقی می ماند تا اینکه به شکلی تصادفی به وسیله یک کشتی نجات پیدا می کند و به شهر خود باز می گردد.

تفاوت دیگر این دو داستان این است که رابینسون بر خلاف حی بن یقظان، از صفر شروع نمی کند بلکه علاوه بر اینکه هنگام ورود به جزیره بیست سال سن دارد و می تواند نیازهای خود را برطرف کند، از بقایای کشتی نیز بهره می برد و امکاناتی از قبیل خانه نیز برای خود فراهم می کند. اما حی بن یقظان از صفر شروع می کند و هیچ امکاناتی به جز آنچه در جزیره وجود دارد، در دسترس ندارد.

ج) تأثیرپذیری دنیل دوفو از ابن طفیل

«ارنست بیکر» معتقد است حی بن یقظان یکی از منابع حتمی داستان روبینسون کروزو است و همچنین آنتونیو پاستور شباهت های زیادی بین دو داستان در ساختن خانه و اهلی کردن حیوانات را نشان می دهد. و حتی پاستور نشان می دهد که کروزو در آموزش زبان به فرایدی، از همان شیوه ای که آسال به حی بن یقظان زبان را آموزش داد، استفاده می کند. «ابن طفیل، ۱۹۷۴: ۴۲»

البته برخی با اشاره به وجود تفاوت ها بین دو داستان، معتقدند که دوفو در نگارش رمان خود از ابن طفیل تأثیر پذیرفته است بلکه دوفو در رمان خود تحت تأثیر یک ماجرای واقعی گرفته که در سال ۱۷۰۵ رخ داد و آن را این گونه تعریف کرده اند که ناخدا استرلنگ به دلیل اختلاف با یکی از دریانوردان خود به نام الکساندر سلکیرک، وی را در جزیره ای دور افتاده به نام فرناندز رها کرد و او چهار سال را به تنهایی در آنجا زیست تا اینکه در سال ۱۷۰۹ توسط ناوگان پادشاهی نجات پیدا کرد.

اما باید گفت انکار تأثیرپذیری دوفو از ابن طفیل به دلیل وجود تفاوت های زیاد بین دو داستان، چندان قابل پذیرش نیست. این عده معتقدند دوفو از ماجرای واقعی سلکیرک تأثیرپذیرفته است حال آنکه بین این ماجرا و رمان رابینسون کروزو نیز تفاوت های زیادی وجود دارد و برای مثال سلکیرک به این جزیره تبعید می شود اما رابینسون در رمان دوفو و حی در داستان ابن طفیل، هر دو به شکل تصادفی وارد این جزیره می شوند. همچنین در هر دو داستان دوفو و ابن طفیل یک شخصیت وجود دارد که بعدها وارد داستان می شود، اما در ماجرای واقعی، کسی دیگر به آن جزیره پای نمی نهد و در نهایت این که سلکیرک تنها چهار سال در جزیره باقی می ماند اما رابینسون و حی هر دو سالهای متمادی در جزیره باقی می مانند. بنابراین صرف وجود تفاوت بین دو داستان حی بن یقظان و رابینسون کروزو نمی تواند دلیلی برای انکار تأثیرپذیری دوفو از ابن طفیل باشد.

همچنین نباید فراموش کنیم که دوفو داستان خود را یازده سال بعد از این ماجرا نگاشت و ترجمه حی بن یقظان به زبان انگلیسی در سال ۱۷۰۸ یعنی سه سال بعد از این ماجرا، چاپ شد. «ابن طفیل، ۱۹۷۴: ۴۳» بنابراین تأثیرپذیری دوفو از ابن طفیل محتمل تر خواهد بود.

در ادامه باید گفت که تأثیرپذیری دوفو از این ماجرای واقعی که در بسیاری از کتاب ها به آن اشاره شده است «ر.ک هلال، ۱۹۶۲: ۲۴۱-۲۴۲» به معنای نفی تأثیرپذیری او از داستان حی بن یقظان نیست، چرا که ممکن است او تحت تأثیر هر دو قرار گرفته باشد. و یا اینکه علاوه بر داستان حی بن یقظان از دیگر داستان ها نیز تأثیرپذیرفته باشد. برای مثال بسیاری از

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

موارد رمان رایسنون کروز در مورد جزایر و ساختن قایق با داستان سفری جدید به دور دنیا اثر ویلیام دامپیر مشابه است. «دوفو، ۱۳۷۴: ۱۳»

در کتاب مقاربات تطبیقیه فی الأدب المقارن نیز آمده است که دوفو در نگارش رمان خود فقط از داستان حی بن یقظان تأثیرپذیرفته است بلکه وی از داستان هزار و یک شب و داستان سندباد نیز به ویژه در ماجراهای مربوط به دریانوردی تأثیرپذیرفته است که این مسأله دایره‌ی گسترده اطلاعات دوفو را نمایان می‌سازد. «حمود، ۲۰۰۰: ۲۳»

در پایان باید گفت: به نظر می‌رسد کسانی که مسأله تأثیرپذیری دوفو از ابن طفیل را با دلایلی نه چندان منطقی رد می‌کنند، در پی این هستند که نقش تمدن اسلامی و ادبیات آن را در شکوفایی تمدن و ادبیات غرب ناچیز جلوه دهند و متأسفانه بسیاری از ادبای شرقی شیفته‌ی غرب نیز متوجه این هدف آن‌ها نشده و بدون هیچ مطالعه‌ای نظریان آن‌ها را پذیرفته و به عنوان نظریات مستدل و محکم در آثار خود منتشر می‌کنند. برای مثال غنیمی هلال در کتاب خود «الأدب المقارن» تأثیرپذیری دوفو از ابن طفیل را کاملاً بی‌اساس می‌داند و جالب اینجاست که نظر یکی از ادبای غربی را به عینه و بدون هیچ بررسی، در کتاب خود می‌آورد. «ر.ک: هلال، ۱۹۶۲: ۲۴۱»

نتیجه‌گیری:

«داستان حی بن یقظان اثر ابن طفیل، از نخستین کتاب‌هایی است که به زبان‌های اروپایی ترجمه شده و تأثیر بسیار زیادی در رمان‌های مشهور غربی داشته است. این تأثیر به حدی است که می‌توان این داستان را یکی از منابع شکل‌گیری مکتب رومان‌تیک در غرب دانست.»

«دنیل دوفو در رمان رایسنون کروز تحت تأثیر کتاب‌ها و داستان‌های زیادی قرار داشته است، و نمی‌توان گفت که وی رمان خود را تنها با تأثیرپذیری داستان حی بن یقظان نگاشته است، برای مثال داستان سفری جدید به دور دنیا اثر ویلیام دامپیر را نیز می‌توان یکی از منابع دوفو در نگارش داستان خود دانست.»

«با مطالعه این دو داستان نتیجه می‌گیریم که هر چند حی بن یقظان تنها منبع دوفو در نگارش داستان ربنسن کروزو نبوده است اما باید اذعان کرد که بدون شک بیشترین تأثیرپذیری او از داستان حی بن یقظان اثر ابن طفیل بوده است.»

«هر چند تنها به دلیل وجود تشابهات زیاد بین دو داستان نمی‌توان گفت که داستان ربنسن کروزو به تأثیر از داستان حی بن یقظان نگاشته شده است، اما این شباهت‌ها به حدی است که نمی‌توان آن را نادیده گرفت.»

«مسأله عدم تأثیرپذیری دوفو از ابن طفیل که برخی آن را اعلام می‌کنند را می‌توان نوعی غرض‌ورزی دانست، چون برخی به دنبال این هستند که تأثیر تمدن اسلامی در شکل‌گیری تمدن جدید غربی را کمرنگ جلوه دهند.»

منابع:

ابن طفیل، حی بن یقظان، تحقیق فاروق سعد، بیروت، دارالآفاق الجدیدة ۱۹۷۴.

ابن طفیل، رساله حی بن یقظان، تحقیق نصرالله، عزت، بیروت، دارفلسطین للتألیف والترجمه ۱۹۷۰

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

- أمین، أحمد، حی بن یقظان لابن سینا و ابن طفیل و السهروردی، قاهره، دارالمعارف ۱۹۵۲
- بدوی، عبدالرحمن، حی بن یقظان لابن طفیل، القاهرة، الهيئة المصرية العامة للكتاب، بی تا
- الیومی، محمد رجب، الأدب الأندلسی بین التآثر و التأثير، ریاض، المجلس العلمی، ۱۹۸۰
- حمود، ماجده، مقاربات تطبیقیة فی الأدب المقارن، اتحاد الكتاب العرب، ۲۰۰۰
- دوفو، دنیل، رابینسون کروزو، ترجمه کوروش فرحبخش، تهران، انتشارات رهنما، ۱۳۷۴
- دوفو، دنیل، رینسن کروزو، ترجمه کامل کیلانی، چاپ دوازدهم، قاهره، دارالمعارف، ۲۰۰۲
- السامرائی، عبدالجبار محمود، أثر ألف لیلة و لیلة فی الآداب الأروبیة، بغداد، دارالجاحظ، ۱۹۸۲.
- سمعان، انجیل بطرس، روبنسون کروزو لدانیل دوفو، القاهرة، الهيئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۹۴.
- شمس الدین، عبدالأمیر، الفكر التربوی عند ابن طفیل فی کتابه حی بن یقظان، بیروت، الشركة العالمیة للكتاب. بی تا
- صالح، مدنی، ابن طفیل قضایا و مواقف، بغداد دارالحریة. ۱۹۸۰
- عرب، عباس، (۱۳۹۱) «تطبیق عناصر داستانی بر رساله حی بن یقظان ابن طفیل»، مجله زبان و ادبیات عربی راضیه خسروی، شماره هفتم پاییز و زمستان صص ۱۰۳-۱۲۵
- قمیر، یوحنا، فلاسفة العرب: ابن طفیل، بیروت، دارالمشرق، ۱۹۸۶
- محمود، عبدالحلیم، فلسفة ابن طفیل وقصة حی بن یقظان، القاهرة، دارغریب، ۲۰۰۰
- مزهر، ختام راهی، (۲۰۰۸) «التأثیر العربی الاسلامی علی الغرب الأروبی الأندلس و صقلیه نموذجاً» مجلة القادسیة للعلوم الانسانیة، جلد ۱۱ شماره ۴ صص ۱-۳۰
- ندا، طه، الأدب المقارن، بیروت، دارالنهضة العربیة. ۱۹۹۱.
- هلال، محمد غنیمی، الأدب المقارن، چاپ دوم، قاهره مکتبة أنجلو المصریة، ۱۹۶۲

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- ابوبکر محمد بن عبدالملک معروف به ابن طفیل منسوب به قبیله مشهور قیس است و در اوایل قرن ششم هجری در سرزمین آش نزدیک غرناطه دیده به جهان گشود. (محمود، ۲۰۰۰: ۱۳) سال تولد او را ۵۰۶ هجری گفته‌اند. وی بعد از فراگیری اکثر علوم زمان خویش به ویژه فلسفه و به جای گذاردن آثار ارزشمند، در سال ۵۸۱ هجری درگذشت. ابن طفیل به تدریج طبابت را نیز فراگرفت و پزشک خلیفه ابویعقوب یوسف شد، و منزلت بالایی نزد او یافت تا آنجا که او را به عنوان وزیر خود برگزید. (قمیر، ۱۹۸۶: ۳۳) ابن طفیل به احتمال زیاد در علوم دین نیز تبحر داشته است و این از مطالعه آثار او مشخص

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

می‌شود، علاوه بر این بطروجی شاگرد او نیز ذکر کرده که او قاضی بوده است. (بدوی، بی تا: ۵) ابن طفیل ادیبی توانمند بود که علاوه بر نثری زیبا، شعر نیز می‌سرود (محمود، ۲۰۰۰: ۱۷)